

Gelléri Gergő (1987) klasszika-filológus, az SZTE BTK Klasszika-filológiai és Neolatin Tanszékének adjunktusa. Kutatási területe a római szatíráköltészet és az ezüstkori irodalom egyéb területei.

„Amit a szent Numa is *mentulának* nevezett” A latin obszcén szavak kérdéséhez

Gelléri Gergő

Éppen az a szerző szolgáltatja a legfontosabb bizonyítékot annak igazolásához, hogy a klasszikus latin nyelvben is megkülönböztethetünk obszcén szavakat,¹ aki óva inti olvasóit, illetve egy levele címzettjét e kifejezések használatától. Marcus Tullius Cicero *Orator* című munkája 154. caputjában a következőképp indokolja, miért kerül a *cum* előjárószo posztpozíciós helyzetbe a *nobiscum* ('velünk') kifejezésben:

quid, illud non olet unde sit, quod dicitur cum illis, cum autem nobis non dicitur, sed nobiscum? quia si ita diceretur, obscaenius concurrerent litterae, ut etiam modo, nisi autem interposuissem, concurrissent.

Micsoda? Hát nem világos, miért mondjuk azt, hogy *cum illis* ('velük'), miközben a *cum* és *nobis* helyett viszont *nobiscumot* ('velünk') mondunk? Hiszen ha amúgy mondanánk, a betűk obszcén módon találkoznának össze, ahogy az imént is tették volna, ha nem teszem közéjük az *autem* szót.

Cicero: *Orator* 154

Cicero még attól is ózkdok, hogy edukációs céllal leírja a *cum nobis* kifejezést, melyet élőbeszédben könnyedén *cunno bisként* (kb. 'pinával kétszer') érthetne a hallgatóság. Hasonlóképpen az *Epistulae familiares* IX. könyvének 22. levelében is csak körülírja a félreérthetőségük miatt kerülendő kifejezéseket, így például a *mentula* ('fasz') szót, mely véletlenül sem hangozhat el:

'ruta' et 'menta' recte utrumque. volo mentam pusillam ita appellare ut 'rutulam': non licet. belle 'tectoriola'. dic ergo etiam 'pavimenta' isto modo: non potes.

A ruta és a menta egyaránt megfelelő. De a kicsi mentát nem nevezhetjük meg úgy, ahogy a kicsi rutát (*rutula*). A *tectoriola* ('vakolatocska') rendben van. De mondd csak ugyanígy a *pavimentát* ('padlózat'). Nem mondhatod.

Cicero: *Epistulae Familiares* IX. 22, 3

Ezzel szemben Martialis, a másik prominens római szerző, aki az obszcén szavakra reflektál műveiben, nemhogy visszautasítaná őket, hanem egyenesen költői programjába foglalja használatukat, ahogy a következő idézetekben láthatjuk:

*...sed hi libelli,
tamquam coniugibus suis mariti,
non possunt sine mentula placere.*

...Ám ezek a könyvek,
akárcsak a férjek nejeiknek,
fasz nélkül nem tetszhetnek.

Martialis I. 35, 3–5

*omnia quod scribis castis epigrammata verbis
inque tuis nulla est mentula carminibus,
admiror, laudo; nihil est te sanctius uno:
at mea luxuria pagina nulla vacat.*

Minden epigrammádat tiszta szavakkal írod,
soraidban egyetlen fasz sincs.
Csodállak, dicsérlek ezért. Senki se szentebb nálad,
nekem viszont egyetlen oldalam se mentes a bujaságtól.

III. 69, 1–4

*...nec per circuitus loquatur illam,
ex qua nascimur, omnium parentem,
quam sanctus Numa mentulam vocabat.*

...és ne körülírással beszéljen arról,
amiből születünk, mindannyiunk közös szülőjét,
amit a szent Numa is fasznak nevezett.

XI. 15, 8–10

A *mentula* az obszcén kifejezések típuspéldájaként mintegy e fogalom metaforájaként szolgál az idézett sorokban. Az utolsó idézet ráadásul nem csupán *ars poetica* jellegű megnyilvánulás, hanem egyúttal autoritásként hivatkozik Róma nagy mítikus-történelmi királyára, mintegy legitimálva az obszcénitások használatát a körülírások (és eufemizmusok) helyett. Martialis utóbbi érve azonban nem feltétlenül helytálló, hiszen egy adott szó obszcén minősítése idővel változhat.² A *mentula* lehetséges etimológiái között felmerül a *mens* ('elme')³ és a *menta* ('menta') főnév kicsinyítő képzős alakja, a hipotetikus *mentare ('ajánl')⁴ ige, valamint az egymással rokon *mons* ('hegy'), *mentum* ('áll') és *eminere* ('kiáll, előrenyomul') szavak.⁴ A lehetséges magyarázatokat áttekintve nagyon is elképzelhető, hogy a szó nem volt mindig obszcén: ha például a *mens* szóból származik, akkor a főnév történetét úgy rekonstruálhatjuk, hogy egy eredetileg sokkal inkább humoros ('kis elme'), mintsem obszcén megnevezés került át idővel az obszcénitások sorába, míg ha a „kiemelkedés” fogalomkörébe tartozó *eminere*, *mentum* és *mons* rokona, akkor egy deskriptív kifejezés vett fel idővel obszcén minőséget.

A klasszikus latin obszcén kifejezések vizsgálatát nem csupán e minőség időbeli változásai nehezítik, hanem az a tény is, hogy el kell vonatkoztatnunk tapasztalati alapú előfeltevéseinktől, hiszen az obszcénitások határai máshol húzódtak, mint a modern nyugati kultúrákban. Ennek illusztrálására elegendő egy közismert példát említenünk: a kisgyermek nyakába akasztott vagy gyűrűn az ujjukra húzott fallikus illusztrációkat, melyeknek bajelhárító funkciót tulajdonítottak – s persze a mindennapi élet számos más területéről is ismert az

olykor szárnyas vagy lábakkal ellátott fallosz ábrázolása. Ezek a mozaikok, függők és egyéb tárgyak mai szemmel nézve extrém mértékben obszcénnek nevezhetőek, ami kellő óvatosságra int a határvonalak meghúzásakor. A vizsgálat nem csupán önmaga miatt fontos: a műfordítások készítéséhez is tanulságokkal szolgál.⁵ Ha az egykoron – részint szükségszerűségekből – elterjedt gyakorlat szerint eufemizmusokkal, körülírásokkal váltjuk ki az obszcén kifejezéseket, azzal az elkerülhetetlennél nagyobbá tesszük a távolságot az eredeti szöveg és a fordítás között a szöveg egy szerves részének elvételével – ennek elkerüléséhez viszont a fordító (és a kiadó) szándékán túl az obszcénitások pontos meghatározása szükséges. Hiszen, akárcsak a modern nyelvekben, nem minden, a szexualitással, illetve az emésztési folyamat végső szakaszával kapcsolatos főnév és ige minősül obszcén szónak, s az e fogalmak, cselekvések, valamint testrészek jelölésére választott szó jellege az adott szerző stílusának megőrzendő sajátossága – ahogy azt például a „sikamlós témákat” egyaránt szívesen szerepeltető Martialis és Iuvenalis szóhasználatának összevetésekor megfigyelhetjük, akiket az időbeli közelség mellett az eltérő műfajban megjelenített hasonló tematika tesz alkalmassá egy összehasonlító vizsgálatra.

Az említett szerzők és néhány további irodalmi szöveg mellett a témához nélkülözhetetlen forrásként szolgál egy nem irodalmi corpus, a Vezúv Kr. u. 79-es kitörésekor betemetett városokban, Pompeiiben és Herculaneumban megőrződött feliratos anyag. A *Corpus Inscriptionum Latinarum* IV. kötetében publikált corpus betekintést enged a katasztrófát megelőző időszak vulgáris nyelvébe, s ebből következtetéseket vonhatunk le egyes szavak elterjedtségét, használatát és pontos jelentését illetően – nem mellesleg a csekély időbeli távolságból fakadóan megfelelő kontrasztanyagként szolgálnak Martialis és Iuvenalis szóhasználatának vizsgálatához. A sok ezer felirat széles körű formai és tematikai változatosságot mutat: többek között politikai üze-

1. kép. Fallikus amulett az 1. századból (vsz. Hispániából), melyen a férfi genitália és egy obszcén kézmozdulat is megjelenik. Metropolitan Museum of Art (Itsz. 60.117.7)

netek, gladiátorviadatok „előzetesei” és beszámolóí, köszöntések, megemlékezések, átkok, szerelmi üzenetek, költemények, klasszikusok utánzatai, sőt *carmina figurata* (azaz kalligramok, avagy képversek) is megtalálhatóak a corpusban.

Külön, gazdag csoportot képeznek a hirdetések, hogy csak egy példát említsünk: „Egy bronzkorsó eltűnt az üzletből. Ha valaki visszahozza, 65 *sestertiust* kap, ha a tolvajt hozza el, akitől visszaszerezhetjük, 84 *sestertiust*.”⁶ Aligha meglepő, hogy a hirdetések között nagy számban akadnak szexuális tartalmúak is, ezek jellemzően tömörek és lényegre törőek: a prostituált nevét, az általa nyújtott szolgáltatást és annak árát tartalmazzák. E feliratok, melyek nemcsak bordélyházakon és környékükön, hanem számos más nyilvános helyen is feltűntek, igen változatos nyelvezetűek, egyesek visszafogottan, mások roppant szókimondóan igyekeztek meggyőzni az érdeklődőket, ahogy az alábbi példákban is kitűnik:

sum tua ae(ris) a(ssibus) II

Két asért a tiéd vagyok.

CIL IV 5372

Glyco cunnum lingit a(ssibus) II

Glyco két asért pinát nyal.

3999

Euplia f(ellat) a(ssibus) V

Euplia 5 asért leszop.

5048⁷

Utóbbi név két másik feliraton is feltűnik, melyek egyaránt arról tanúskodnak, hogy a hölgynek számos „ügyfele” volt az évek során;⁸ s a másodikat akár a prostituáltakat, illetve szolgáltatásaikat értékelő feliratok közé is sorolhatjuk – ezek között negatív és pozitív értékeléseket is találunk,⁹ s egy jól ismert disztichonos felirat is ezek közé illeszkedik tartalmilag:

*hic ego nu(nc) futue formosa fo(r)ma puella(m),
laudata(m) a multis, set lutus intus eerat*

Itt és most megbasztam egy szép és vonzó lányt,
kit sokan dicsértek, ám belül iszapos volt.

1516¹⁰

Végül meg kell említenünk azokat a szexuális tartalmú feliratokat, melyek talán a legközelebb állnak a modern értelemben vett graffitikhez (természetesen ne a művészi graffitikre, sokkal inkább az alkalom szülte falfirkákra gondoljunk e helyen). E feliratok állítmánya gyakran a fentebb már látott *futuo* ige, a közönsülésre alkalmazott primer latin obszcén kifejezés, mely irodalmi szövegekben – Martialist leszámítva, ahogy arra később visszatérünk – csak igen ritkán fordul elő. A feliratokon viszont (ahogy ezek modern megfelelőin) a leggyakrabban megjelenő obszcén kifejezés, ez az ige fejezi ki például, hogy Ampliatus Afer baráti társaságban érezte jól magát, egy másik „szerző” egy helyen két ízben tett így, egy harmadik a kocsmárosnővel került közelebbi kapcsolatba, ahogy azt is, hogy Messius az adott helyen nem járt sikerrel – egy újabb hasonló feliraton pedig a caesari *veni, vidi, vici* parafrázisát olvashatjuk.¹¹ A *futuo* ige mellett számos további kifejezés használatát illetően szol-

2. kép. Fallikus *tintinnabulum* Pompeiiből. Museo Archeologico Nazionale di Napoli (inv. 27839)

gáltat bőséges példaanyagot a corpus, a különböző szexuális tevékenységek mellett a székeléssel, vizeléssel stb. kapcsolatos szavakat is kontextusukban szemlélhetjük¹² – nem is beszélve a szexualitás kultúrtörténetét illető tanulságokról: Varone értelmezése szerint például egy felirat a sztriptíze utal.¹³

Az előző bekezdésekben említett szavakkal *szinte* kivétel nélkül találkozhatunk Martialis epigrammaiban is, ami a nyelvhasználatot tekintve a legfontosabb különbség közte és a satíráiban javarészt vele azonos tematikát feldolgozó Iuvenalis között. Utóbbi, bár az obszcén szavak kérdésével közvetlenül nem foglalkozik, láthatóan a Ciceróhoz hasonló elveket követ, hiszen még az olyan alapvető obszcénitásoktól is teljesen tartózkodik, mint a *mentula*, *cunnum*, *futuo* szavak – annak ellenére, hogy a műfaji hagyomány ezt megengedné neki, hiszen az egyik nagy előd, Horatius satíráiban a *futuo*, *caco* és *cunnum* szavak egyaránt megjelennek.¹⁴ Iuvenalis szóhasználata tehát meglehetősen mérsékelt, tematikusan viszont a legkevésbé sem nevezhetnénk visszafogottnak: a kortárs Róma bűneinek ábrázolásakor számos szexuális tevékenységet említ, természetesen mindenképp a promiszkuitás és a hűtlenség illusztrálására. Különösképp igaz ez a homoszexualitás és az effemináció kérdését középpontba állító 2. és 9. satírákra, valamint a házastársi hűséget elsrató 6.-ra, melyben sok más mellett önkielégítésről, titkos orgiákról és állatokkal való közönsülésről is szó esik.

Iuvenalis mindezek ábrázolásához metaforákat, eufemizmusokat és körülírásokat használ¹⁵ – utóbbira jó példa a prog-

ramvers egy sora (1, 131), ahol a *cacare* infinitívust a *non tantum meiere* (‘nem csak levezetni’) körülírással váltja ki. Szexuális metaforái, eufemizmusai rendszerint egyértelműek. A *futuo* igét többek között az *inclino* (‘meghajlít’), *resupino* (‘hátára fektet’) és a *palpito [super illam]* (‘rángatózik [rajta]’) szavakkal váltja ki, valamint a jellemzően az állattenyésztés kontextusában használt *admitto* (‘ráenged’) is megjelenik hasonló kontextusban,¹⁶ míg a férfi nemi szervet többek között az *inguen* (‘ágyék’), *nervus* (‘ín’) és a *cicer* (‘csicseriborsó’) szavakkal jelöli.¹⁷ Mindemellett egy-két merészebb metaforát is megenged magának, az 1. és a 6. szatírában a *vesica* (‘hólyag’) orvosi kifejezést használja a *cunnius* helyett,¹⁸ a 9. szatírában pedig a *fodio* (‘ás’) ige egyszerre szerepel szó szerinti értelemben és az anális közösülés metaforájaként:

...servus erit minus ille miser qui foderit agrum
quam dominum.

Kevésbé szánandó a szolga, aki a földet túrja,
mint aki az urát.

Iuvenalis 9, 45–46

Ahogy e példák bőséggel igazolják, Iuvenalis egyetlen testrész, szexuális cselekvés vagy testi funkció ábrázolásától sem tartózkodik, az obszcén szavaktól viszont teljes mértékben. Utóbbi tételkijelentés további körüljárásra szorul azonban, hiszen a szatírákban jó néhány olyan kifejezéssel találkozunk, melyekkel kapcsolatban *felmerülhet*, hogy az obszcenitások közé sorolandók. Ezek a *criso* (a nő mozgását írja le közösülés közben), *ceveo* (ugyanaz a passzív homoszexuális férfi mozgásáról), *lambo* (‘nyalni’, alapvetően nem szexuális értelemben) igék, a *penis* és *podex* (‘végbélnyílás’) főnevek, valamint a zsidókkal kapcsolatban elhangzó *verpus* melléknév. Utóbbi pontos jelentése bizonytalan, előfordulásai alapján a *verpa* főnév és a *verpus* melléknév az előbőr által nem fedett himvesszőre utal¹⁹ – a szó iuvenalisi használata sértőnek hat (kb. ‘a metéltek’), de semmi nem indokolja, hogy a *verpus* melléknévet az obszcenitások közé soroljuk. A *podex* csekély elfordulása miatt nehezen sorolható be, ám mivel Catullus egyáltalán nem, Martialis pedig a határozottan obszcénnek ható *culus*-nál jóval ritkábban használja, ezzel szemben a kései antikvitásban anatómiai terminusként jelenik meg, minden jel a „nem obszcén” kategória felé mutat.²⁰ A *penis* szó kontextusfüggően kerülendő kifejezés lehet, de épp az erre figyelmeztető Cicero (*Fam.* IX. 22, 2) igazolja, hogy nem minősíthetjük kategorikusan obszcénnek, hiszen a fentebb már citált levélben e szót nyíltan leírja, míg a *mentulára* (vagy másutt a *cunniusra*) csak körülírással utal. A 6. szatíra mellett, ahol a *penis* kizárólag magát a testrészt jelenti, a szó a 9. szatírában is felbukkan, az *agere intra viscera penem* (9, 43, „a belek közé vezetni a péniszt”) kifejezésben, mely bár meglehetősen vaskos, egy kétségkívül obszcén ige, a *pedicare* (‘seggbe baszni’) „anatómiai körülírásként” szolgál. A *lambo* igéről egyértelműen kijelenthető, hogy nem obszcén, kizárólag a kontextus által kap szexuális töltetet (vö. ‘nyalni’), szemben a cunnilingus leírására használt másik igével, a *lingóval*.²¹ A *criso* és *ceveo* igéket illetően szintén az előfordulásokra támaszkodhatunk. A *crisó*t többek között Donatus is használja, míg a *ceveo* esetében épp Persius és Iuvenalis szolgáltatja a fő bizonyítékot, hiszen ha obszcén-

nek minősülne, abban az esetben mindkét szerző műveiben ez lenne az egyetlen egyértelműen obszcén kifejezés.²²

Martialis szóhasználata, ahogy az fentebb már kiderült, nem is különbözhetne jobban Iuvenalisétól. A három leggyakoribb obszcén kifejezés egyaránt nála fordul elő a legtöbb-ször az antik irodalmi szövegekben.²³ Különösképp igaz ez a *futuo* igére, mely Catullusnál 2 (származékszavaival együtt 7), a *Priapeia*-gyűjteményben 2 (származékszavaival együtt 6), Horatiusnál 1, egy Octavianusnak tulajdonított epigrammában 3, Martialisnál viszont 49 (származékszavaival együtt 58) ízben szerepel – arról pedig, hogy közhasználatban lévő szó volt, a feliratos anyag bőven tanúskodik: a CIL IV. kötetében 60 feletti előfordulást regisztrálhatunk. A *mentula* 84 fennmaradt irodalmi előfordulásából 49 martialis (a *Priapeiában* a tematika miatt gyakran, 24, Catullusnál 8, az *Appendix Vergilianában* 2, az említett Octavianus-epigrammában pedig 1 alkalommal szerepel), míg a *cunnius* a 42-ből 31-szer Martialisnál láthatjuk (*Priapeia* 7, Horatius 3, Catullus 1) – a CIL IV feliratos anyagában 18 és 35 alkalommal szerepel e két szó. A további, jelentésük és előfordulásuk alapján obszcénnek minősíthető szavakkal²⁴ hasonló a helyzet: Martialisnál és a pompeii, illetve herculaneumi feliratokon egyaránt gyakran szerepelnek, miközben a legtöbb szerző kerüli őket (a *fellator* vagy a *futuo*-ból származó *fututrix* főnevet például csak Martialisnál olvashatjuk irodalmi szövegekben), Iuvenalisnál pedig egyik sem jelenik meg.

Azonban van egy szó, melyet Martialis sem ír le: ez pedig a kloriszta jelölő *landica*, mely az orvosi szövegeket leszámítva

3. kép. *Hic habitat felicitas*, „Itt lakozik a boldogság”, hirdette a felirat egy pompeii pékség oldalán. CIL IV 1454 = Museo Archeologico Nazionale di Napoli (inv. 27741)

4. kép. Pompeii erotikus falfestmény a nápolyi Gabinetto Segreto gyűjteményből. Museo Archeologico Nazionale di Napoli (inv. 27696)

a teljes fennmaradt római irodalmi corpusban kizárólag a *Priapeia* gyűjtemény egy helyén (78, 5) található meg. A feliratos anyagban szintén ritka, mindössze két helyről ismert, ebből az egyik a fentebb idézett, Eupliát említő jelzős szerkezet, amelyben a továbbképzett *landicosa* melléknév szerepel.²⁵ A csekély számú előfordulás ellenére nem kételkedhetünk a szó közismert mivoltában, amire Cicero korábban már többször idézett levele szolgáltatja a fő bizonyítékot. A levélben idéz egy mondatot a *cacemphaton* illusztrálására, mely magyar fordításban ártatlan, latinul viszont a *landica* szó hallatszik ki belőle:

hanc culpam maiorem an illam dicam?

Ezt vagy azt nevezem a nagyobb hibának?

Cicero: *Epistulae familiares* IX. 22, 2

A levél e szakaszában Cicero a *landica* mellett a következő kifejezésekről beszél: *futuo*, *penis*, *cunnus*, *mentula* és a görög βῦνέω (= *futuo*) ige. Ezek mindegyike jól ismert szónak tekint-

Jegyzetek

1 A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj és az Új Nemzeti Kiválóság Program (Innovációs és Technológiai Minisztérium) támogatásával készült. A latin idézetek fordítása a tanulmány szerzőjétől származik.

Az obszcenitás fogalmát illetően lásd Henderson (1991, 2) meghatározását: „By ‘obscenity’ we mean verbal reference to areas of human activity or parts of the human body that are protected by certain taboos agreed upon by prevailing social custom and subject to emotional aversion or inhibition. These are in fact the sexual

and excremental areas. In order to be obscene, such a reference must be made by an explicit expression that is itself subject to the same inhibitions as the thing it describes.”

2 Példaként említhetjük a török eredetű ’baszik’ igét, melynek „átvétele szépítő szándékkal történt, mivel az idegen szót nem érezték olyan durvának, mint a korábbi magyar megfelelőt”, később mégis az elsődleges obszcén kifejezéssé vált a közönség leírására, lásd Zaicz 2006, 59.

3 Lásd többek közt Adams 1982, 10 és Valpy 1828, 538.

*(Prometheus) errore ebrío...
masculina membra applicuit feminis*

Prometheus részegen tévedett...,
s férfi testrészeket [vagy: hímtagokat] illesztett a nőkre
Phaedrus IV. 16, 11–13

Kettejükön kívül Iuvenalis is utal a klitorisra, a tőle megszkott módon eufemisztikusan, a *crista* (’búb’) szóval.²⁸ Az viszont, hogy az emberi test minden más részéről és funkciójáról nyíltan szóló Martialis is kerüli a szó használatát, azt sugallja, hogy a *landica* nem egyszerűen obszcén kifejezés, hanem a szó és maga a testrész a tabu kategóriájába sorolható. A tény, hogy az orvosi irodalomtól eltekintve²⁹ az említett öt szöveghely³⁰ az összes említése, amit a férfi és női nemi szerveket illetően egyáltalán nem „szégyellős” római irodalom ránk maradt részéből felsorolhatunk, megerősíteni látszik ezt, ahogy a roppant kevés feliratos forrás is. A *landica* tabu státuszát Martialis és Phaedrus idézett helyeiből vezethetjük le: az a képzet, hogy e testrész valamiféle kapcsolatban áll a hímvesszővel, s képessé teheti a nőt a behatolásra, ellentmond a fizikai szempontú férfi–nő dichotómiának és a szexuális kapcsolatok tradicionális nemi szerepeinek. A hímvessző és a klitoris közötti, már az antikvitásban feltételezett kapcsolatot erősítheti meg a *landica* egy lehetséges etimológiája: a *glans* (’makk’) kicsinyítő képzős változata³¹ – így válhatott az olyan „egyszerű” obszcenitásokkal szemben, mint a *mentula*, a *cunnus* vagy épp a *futuo*, a női testen található, adott esetekben akár behatolásra is alkalmas *makkocska* tabuvá az ókori Rómában.

- 4 A lehetséges etimológiákat Messing (1956, 247–249) összegzi, jó néhányat el is utasítva közülük – ő maga a *mentare igéből való levezetést tartja a legjobb magyarázatnak.
- 5 A kérdéskörhöz lásd többek között Csehy 2006, 145–174.
- 6 CIL IV 64: *urna aenia pereit de taberna seiquis rettulerit dabuntur H–S LXV sei furem dabit unde [rem] servare possimus H–S] XX C IIII*. A szöveget Wallace 2005, 31 nyomán idézem.
- 7 Az idézetek Weeber 1996, 67 és DiBiasie 2015, 191 nyomán.
- 8 CIL IV 2310b: *Euplia hic cum hominibus bellis m m* („Euplia itt kétezer vonzó férfival”); 10004: *Eupl[i]a laxa landicosa* („Euplia kitágult, csiklója nagy”). Az idézetek Wallace 2005, 74 és DiBiasie 2015, 191 nyomán.
- 9 Pl. CIL IV 2273: *Myrtis bene felas* („Myrtis, jól szopsz”); 4185: *Sabina fellas, non belle fac(it)s* („szopsz, Sabina, de nem jól csinálod”). Az idézetek Weeber 1996, 71 és 48 nyomán.
- 10 Az idézet Weeber 1996, 47 nyomán.
- 11 CIL IV 3942: *Ampliatius Afer hic futuit cum suis sodalibus* („Ampliatius Afer cimboráival itt baszott”); 4029: *hic ego bis futui* („Kétszer basztam itt”); 8442: *futui coponam* („Megbasztam a kocsmárosnőt”); 5187: *Messius hic nihil futuit* („Messius itt nem baszott”); 2246: *hic ego, cum veni, futui, deinde redei domi* („Miótán idejöttem, basztam, végül hazamentem”). Az idézetek Weeber 1996, 46 és 72 nyomán.
- 12 CIL IV 8879b: *eiacula, puber* („Élvezz el, fiú!”); 2319b: *Vesbinus cinedus, Vitalio pedicavit* („Himringyó Vesbinus, Vitalio seggbe baszta”); 10619: *Apollinaris medicus Titi imp hic cacavit bene* („Apollinaris, Titus császár orvosa jót szart itt”); 4957: *miximus in lecto fateor peccavimus hospes si dices quare nulla matella fuit* („Az ágyba pisáltunk, bevallom, vétkeztünk. Házigazda, ha kérdezed, miért tettük: nem volt ágytál!”, a latin disztichonban íródott). Az idézetek Weeber 1996, 55, 57 és 81, illetve McKeown 2010, 186 nyomán.
- 13 CIL IV 3951: *Restutus (dicit): Restetuta, pone tunica, rogo, redes pilosa co(n)num* („Restitutus azt mondja: Restituta, vedd le a tunikád, kérlek, mutasd meg szőrös pinádat!”); a szöveghez és értelmezéséhez lásd Varone 2002, 98.
- 14 Hor. S. I. 2, 127: *dum futuo* („miközben baszok”); I. 8, 38: *in me veniat mictum atque cacatum* („járjon rám pisálni, szarni”); I. 3, 107–108: *nam fuit ante Helenam cunnus taeterrima belli / causa* („ugyanis már Helena előtt is okozott szörnyű háborút a pina”).
- 15 Iuvenalis stílusának e sajátossága olykor félreértéshez, illetve túlinterpretációhoz vezet, ahogy pl. Nadeau 6. szatírához írott kommentárjának egy helyén (2011, 181–182), ahol a Pudicitia szobrát levizelő nőkre használt *micturiunt* (309, ’vizelnek’) és *longis siphonibus implent* (310, ’hosszú sugárral terítik be’) kifejezéseket a női ejakulációra vonatkoztatja további magyarázat nélkül. Értelmezését Watson 2012 joggal kritizálja recenziójában.
- 16 Pl. Iuv. 9, 25–26: *notior Aufidio moechus celebrare solebas, / quodque taces, ipsos etiam inclinare maritos* („Aufidiusnál hírhedtebb csábítóként szoktál arra járni, azt viszont elhallgatod, hogy a férjeket is meghajlítod [megdöntöd]”); 3, 112: *horum si nihil est, aviam resupinat amici* („ha egyikük sincs kéznél, barátja nagyanyját dönti hanyatt”); 3, 133–134: *donat Calvinae vel Catienae, / ut semel aut iterum super illam palpitet* („Calvinának vagy Catienának adja, hogy egyszer-kétszer rajtuk rángatózhasson”).
- 17 Pl. Iuv. 1, 41: *partes quisque suas ad mensuram inguinis heres* („ki-ki ágyéka méretei szerint örökölhet!”); 9, 34: *nil faciet longi mensura incognita nervi* („semmit sem ér majd sosem látott méretű hosszú inad”).
- 18 Iuv. 1, 38–39: *in caelum quos evehit optima summi / nunc via processus, vetulae vesica beatae* („akik a legkiválóbb úton emelkednek az égig: egy gazdag öregasszony hólyagján át”); 6, 64: *Tuccia vesicae non imperat* („Tuccia nem uralkodik hólyagján”).
- 19 Adams 1982, 13 a főnévről így nyilatkozik: „*verpa* was not a neutral technical term, but an emotive and highly offensive word”.
- 20 Ettől részben eltér Courtney (1980, 45–46) véleménye, aki a „gross” jelzővel illeti a szót.
- 21 Martialis például csak két ízben használja a *lambót* szexuális értelemben, mindkét ízben a *lingua* (’nyelv’) szóval együtt, a *lingo–lingua* egybecsengés elkerülésére – a *lingo* jóval gyakoribb verseiben. Vö. Adams 1982, 135–136.
- 22 Ennek pedig roppant csekély a valószínűsége. A besorolás egy lehetséges magyarázatát Adams 1982, 137 adja meg: a befogadó fél tevékenységét (*criso, ceveo*) leíró szavak kevésbé minősültek obszcénnek, mint az aktív félét leíróak (*futuo, pedico, irrumo*).
- 23 Elvértve persze Martialis is használ metaforákat, eufemizmusokat e szavak kiváltására, a *mentula* helyett például a *columna* (VI. 49, 3, ’oszlop’) vagy az *inguinis arma* (VI. 73, 6, ’az ágyék fegyvere’), a *cunnus* helyett pedig a *pudicitia* (X. 63, 8, ’szemérem’ – igaz, a *mentula* tőszomszédságában) szavakat.
- 24 *Culus* (’segg[lyuk]’), *pedico, irrumo* (’szájba baszni’), *fello* (’leszopni’), *fellator* (’faszszopó’) és *lingo* (’kinyalni’).
- 25 CIL IV 10004: *Eupl[i]a laxa landicosa* („Euplia kitágult, csiklója nagy”); XI 6721: *peto landicam Fulviae* („Fulvia csiklóját célzom”).
- 26 Mart. III. 72, 6: *aut aliquid cunni prominet ore tui* („vagy valami kiemelkedik pinád száján”).
- 27 Mart. I. 90, 7–8: *inter se geminos audes committere cunnos / mentiturque virum prodigiosa Venus* („egymáshoz mersz illeszteni két pinát, / s a természetellenes Venus férfit hazudik”); a szöveg hely értelmezéséhez lásd Howell 1980, *ad loc.*; Adams 1982, 98; Hallett 1989, 215–217); ettől eltérő véleményt fogalmaz meg Boehringer 2007, 321–324.
- 28 Iuv. 6, 422: *callidus et cristae digitos inpressit aliptes* („s a gyakorlott edző ujjait búbjába nyomta”).
- 29 A szó megjelenése az orvosi irodalomban azzal magyarázható, hogy a *landica* volt a klitoriszt jelölő *verbum proprium*, s a szónak nem volt olyan nem (vagy jóval kevésbé) obszcén párja, mint pl. a *mentulának a penis*.
- 30 Egy hatodik lehetséges helyhez (*Priap.* 12, 14) lásd Richlin 1992, 123.
- 31 Fay 1907, 13–14.

Bibliográfia

- Adams, J. N. 1982. *The Latin Sexual Vocabulary*. London.
- Boehringer, S. 2007. *L’homosexualité féminine dans l’Antiquité grecque et romaine*. Paris.
- Courtney, E. 1980. *A Commentary on the Satires of Juvenal*. London.
- Csehy Z. 2006. „A deszexualizálástól a túlerotizálásig. A latin erotikus versek fordításának kérdéseiről”: Hajdu P. – Polgár A. (szerk.): *Papírgaluska. Tanulmányok a görög és latin klasszikusok fordításáról*. Budapest, 145–174.
- DiBiasie, J. F. 2015. *The Writings on the Wall. The Spatial and Literary Context of Domestic Graffiti from Pompeii*. Austin.
- Fay, E. W. 1907. „Greek and Latin Word Studies”: *Classical Quarterly* 1, 13–30.
- Hallett, J. P. 1989. „Female Homoeroticism and the Denial of Roman Reality in Latin Literature”: *Yale Journal of Criticism* 3, 209–227.
- Henderson, J. 1991. *The Maculate Muse. Obscene Language in Attic Comedy*. New York – Oxford.

- Howell, P. 1980. *A Commentary on Book One of the Epigrams of Martial*. London.
- Ker, W. C. A. 1919. *Martial: Epigrams. Translation*. London – New York.
- McKeown, J. C. 2010. *A Cabinet of Roman Curiosities*. Oxford.
- Messing, G. M. 1956. „The Etymology of Lat. *mentula*”: *Classical Philology* 51, 247–249.
- Nadeau, Y. 2011. *A Commentary on the Sixth Satire of Juvenal*. Bruxelles.
- Richlin, A. 1992. *The Garden of Priapus. Sexuality and Aggression in Roman Humor*. New York.
- Valpy, F. E. J. 1828. *An Etymological Dictionary of the Latin Language*. London.
- Varone, A. 2002. *Erotica Pompeiana. Love Inscriptions on the Walls of Pompeii*. Rome.
- Wallace, R. E. 2005. *An Introduction to Wall Inscriptions from Pompeii and Herculaneum*. Wauconda.
- Watson, L. C. 2012. „Yvan Nadeau, *A Commentary on the Sixth Satire of Juvenal* (Rev.)”: *Bryn Mawr Classical Review*, 2012. 09. 19.
- Weeber, K.-W. 1996. Decius war hier... *Das Beste aus der Römischen Graffiti-Szene*. Zürich–Düsseldorf.
- Zaicz G. (szerk.) 2006. *Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete*. Budapest.